

ТЕТЯНА ПЕТРУШИНА,

доктор соціологічних наук, кандидат економічних наук, завідувачка відділу економічної соціології Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

TETIANA PETRUSHYNA,

Doctor of Sciences in Sociology, Candidate of Sciences in Economics, Head of the Department of Economic Sociology, Institute of Sociology, NAS of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

tanya.petrushina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3750-9604>

Множинні чинники бідності у XXI столітті. Методологічні аспекти¹

Бідність як соціальний феномен і проблема, що має не тільки економічні, а й психологічні, етичні, демографічні й інші аспекти, супроводжує всю історію людства попри природне право людини на гідне життя, свободу, справедливість і рівність, що неодноразово проголошено і закріплено у Загальній декларації прав людини та інших міжнародно-правових документах. Питання бідності завжди перебували в полі зору соціальних дослідників, які намагалися розкрити причини цього явища та з'ясувати шляхи його подолання. Незважаючи на те, що проблеми бідності належать до найбільш вивчених, всебічно висвітлених тем і перебувають у фокусі уваги не лише науковців, а й політиків, численних міжнародних організацій, громадських діячів, небайдужих представників різних народів, велике поширення бідності залишається сьогодні одним із головних викликів XXI століття, системним ризиком нестабільних суспільств і маркером міри соціальної зрілості й відповідальності кожного соціуму, нинішньої цивілізації в цілому.

Розв'язання будь-якої проблеми починається з історії питання, визначення ключових аспектів, осмислення причин виникнення і бар'єрів на шляху її розв'язання. Якщо ж проблемна ситуація не зникає попри численні наукові й

1 Статтю підготовлено в межах виконання наукової роботи Інституту соціології НАН України "Системні ризики нестабільного суспільства: бідність, соціальна напруженість, культурна інволюція" за бюджетною програмою "Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень".

Цитування: Петрушина, Т. (2021). Множинні чинники бідності у XXI столітті. Методологічні аспекти. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 42–59.

політичні дискусії, різноманітні практичні заходи щодо її подолання тощо, потрібно замислитися, що і хто цьому заважають, чи правильно визначено причини, чи адекватні знайдено засоби, чи ефективно вони впроваджуються у соціально-економічну практику. Метою цієї статті є, по-перше, соціологічне осмислення множинних чинників бідності, що зумовлюють наявність бідності і стримують можливості її подолання в сучасному глобалізованому світі, й, по-друге, з'ясування головних методологічних аспектів її концептуалізації та вимірювання заради неупередженої й об'єктивної наукової рефлексії зазначеного явища.

Бідність як соціальна проблема сучасності

Бідність залишається однією з найгостріших соціально-економічних і морально-етичних проблем людства, невинуватим та ганебним явищем за доби процвітання «золотого мільярда» планети і масового зубожіння населення на всіх її континентах, особливо в країнах глобального Півдня. За даними Світового банку (СБ), за умов крайньої бідності, на менш ніж 1,9 дол. США на день сьогодні живуть 736 млн людей (10% населення планети), а майже половина населення світу (3,4 млрд) живе на менш ніж 5,5 дол. США на день. Континентом з найвищим рівнем бідності є Африка, а найбіднішими країнами на планеті — Демократична Республіка Конго (рівень крайньої бідності — 77,1%) і Мадагаскар (77,6%) [World Bank, 2018]. Феномен бідності не обмежується цими знедоленими країнами, під його прес підпадають незрівнянно більш розвинені й успішні в минулому економіки (зокрема, колишні соціалістичні), а також чималі соціальні групи у країнах не тільки з низьким, а й із середнім та високим рівнем доходу.

Так, спеціальний доповідач ООН з питань крайньої бідності та прав людини Ф. Олстон заявив, що у вересні 2017 року 40 млн американців (12,7% населення) жили в бідності, а майже половина з них (18,5 млн) — в умовах глибокої бідності. При цьому третину (32,6%) від усіх людей, які опинились у злиднях у США 2016 року, становили діти. Загалом майже кожна п'ята американська дитина (18% або 13,3 млн) жила у злиднях. Не випадково Стенфордський центр із питань бідності та нерівності характеризує США як «чіткого і постійного відступника в лізі дитячої бідності», рівень якої є найвищим серед шести найбагатших країн — Канади, Великої Британії, Ірландії, Швеції та Норвегії. Рівень бідності серед молоді у Сполучених Штатах є також найвищим серед країн ОЕСР, де в бідності живе 14% молоді, тоді як у США – чверть. Загалом за оцінками бідності та нерівності США в ОЕСР посідають 35-те місце із 37 [United Nations, 2017].

Хоча частка людей, що живуть у крайній бідності (менш ніж на 1,9 дол. США на день), суттєво скоротилася (з 36% у 1990-му до 10% у 2015-му) [World Bank, 2018], сам факт її існування на тлі безпрецедентного зростання соціально-економічної нерівності та подальшого збагачення багатіїв змусив визнати боротьбу з бідністю одним із головних питань міжнародного розвитку в XXI столітті. Лише кілька фактів. У середині 90-х років Генеральна Асамблея ООН проголосила початок першої декади ООН з викорінення бідності (1997–2006) і визначила її тему як «Викорінення бідності — етичний, соціально-політичний та

економічний обов'язок людства». Програма розвитку ООН (ПРООН) з 1990 року щорічно публікує аналітичні глобальні Доповіді про людський розвиток, на сторінках яких триває підкріплене емпіричними даними обговорення найважливіших питань, зокрема ситуації з бідністю. МВФ у вересні 1999 року також заявив про свій намір більше пов'язувати операції фонду з кредитування з завданнями скорочення бідності та забезпечення економічного зростання. СБ також з 1990-го кожні два роки публікує доповіді «Бідність і загальне процвітання». Чергова доповідь про світовий розвиток 2000–2001 років із красномовною назвою «Наступ на бідність» починається принциповим визнанням: «Бідність серед достатку — найсерйозніша проблема, що стоїть перед людством» [Доклад о мировом развитии, 2001: с. V]. На Всесвітньому економічному форумі 2005 року лідери країн G-8 ухвалили Декларацію щодо занепокоєння ситуацією з бідністю.

Крім того, 2000 року світові лідери ухвалили Декларацію тисячоліття, в якій заявили про вісім головних цілей розвитку світу до 2015 року, і першою серед них було визначено боротьбу зі злиднями та голодом. Усі цілі цього програмного документа — від скорочення зубожіння до припинення поширення ВІЧ/СНІДу та надання всезагальної початкової освіти — мали мобілізувати безпрецедентні зусилля для забезпечення потреб найбідніших верств населення. І вони, як свідчить доповідь 2015 року про цілі тисячоліття, справді врятували мільйони людських життів, допомогли вирватися зі злиднів більш ніж мільярдів людей, покращили їхні життєві умови тощо [События в ООН, 2015]. Слід підкреслити, що найбільший внесок у глобальне скорочення бідності за останнє десятиріччя зробив Китай — понад 70%. За період з 2012 по 2019 рік чисельність бідного населення Китаю зменшилася на 90 млн, а рівень бідності знизився з 10,2% до 0,6% [Вклад Китая, 2020]. У 2016-му ООН разом з урядами різних країн, міжнародними організаціями та іншими партнерами визначили новий Порядок денний у царині сталого розвитку світу до 2030 року. І першою серед його 17 цілей, кожна з яких має величезне значення для людства і планети, зазначено, як і в Декларації тисячоліття, боротьбу з бідністю, а саме повсюдну ліквідацію злиднів у всіх формах [ООН, 2015: с. 17].

На сьогодні існують десятки міжнародних і національних організацій, що займаються боротьбою з бідністю¹. Чимало науковців, зокрема соціологів, досліджують різноманітні питання, пов'язані з визначенням бідності у різних її аспектах, її причин і наслідків, підходів до вимірювання і шляхів подолання. У 2006 році вийшла друком тритомна енциклопедія світової бідності, що містить близько 800 статей з різних питань та аспектів бідності, написаних більш ніж 100 дослідниками [Odekon, 2006].

1 Серед них Institute for Food and Development Policy, International Labor Organization International, Monetary Fund, OXFAM, World Bank, World Health Organization, Center on Hunger and Poverty (США), Institute for Research on Poverty (США), Institute for the Study of Homelessness and Poverty (США), Institute on Race and Poverty (США), National Low-Income Housing Coalition (США), National Poverty Center (США) та ін.

Дослідження бідності

Вивчення бідності й багатства як нерозривно пов'язаних між собою феноменів завжди перебувало в центрі уваги соціальних дослідників, починаючи з А. Сміта, Д. Рикардо, К. Маркса, Ф. Енгельса, котрі підкреслювали, що у капіталістичному світі збагачення одних завжди йде за рахунок зубожіння інших. Ще А. Сміт зазначав у «Багатстві народів», що «на одну дуже багату людину має припадати щонайменше п'ятсот бідних, і багатство небагатьох передбачає бідність багатьох» [Сміт, s.a.: с. 283]. В наш час величезний масив наукової літератури з питань бідності як рефлексія на гострі соціальні проблеми видано у США, епіцентрі капіталістичного світу. Ці проблеми набули там катастрофічних масштабів внаслідок Великої депресії 1929–1933 років і не були розв'язані навіть у роки «славного повоєнного тридцятиріччя». Тому твердження патріарха американської економічної науки Дж.К. Гелбрейта щодо радикального покращення стану бідних верств населення у так званому суспільстві достатку зустріло спротив і критику навіть серед його колег в академічному світі. Одним із перших книги «Суспільство достатку» («The Affluent Society», 1958) піддав емпірично обґрунтованій критиці відомий американський правознавець та економіст Л. Кейзерлінг, голова Ради економічних консультантів у період президентства Г. Трумена (1945–1953) [Hession, 1962: p. 129–130]. А згодом активний учасник руху за громадянські права М. Гарингтон, який методом включеного спостереження кілька років вивчав проблему бідності в американському гетто, опублікував книгу «Інша Америка» (1962), в якій детально описав «невидиму бідність» у США. На його думку, кількість бідних у «суспільстві достатку», сконструйованому Гелбрейтом, становила від 40 до 50 млн осіб [Harrington, 1963: p. 19]. Численні сучасні публікації американських і західноєвропейських науковців свідчать про неминущу актуальність дослідження різноманітних аспектів бідності та пов'язаних з нею проблем: від питань наркотиків і навколишнього середовища, особливостей жіночої та дитячої бідності, специфіки бідності в різних країнах та регіонах і поширення бідності серед працюючого населення до взаємозв'язків цього феномену із сучасними трендами глобалізації, політикою неолібералізму, трансформаційними процесами в перехідних економіках тощо¹.

1 Duck, W. (2015). *No Way Out: Precarious Living in the Shadow of Poverty and Drug Dealing*. Chicago, London: The University of Chicago Press; Laurent, S. (2018). *King and the Other America: The Poor People's Campaign and the Quest for Economic Equality* / Foreword by W.J.Wilson. Oakland, CA: University of California Press; Lessing, L. (2017). *Behind from the Start: How America's War on the Poor is Harming Our Most Vulnerable Children*. N.Y.: Oxford University Press; O'Leary, A., Frew, P.M. (Eds.) (2017). *Poverty in the United States: Women's Voices*. N.Y.: Springer Science+Business Media; Tickamyer, A., Sherman, J., Warlick, J. (Eds.) (2017). *Rural Poverty in the United States*. N.Y.: Columbia University Press; Eurofound (2017). *In-work poverty in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union; Bush, R. (2007). *Poverty and Neoliberalism: Persistence and Reproduction in the Global South*. London: Pluto Press; Braithwaite, J., Grootaert, C., Milanovic, B. (2000). *Poverty and Social Assistance in Transition Countries*. N.Y.: St. Martin's Press; Sneyd, A. (2011). *Governing Cotton. Globalization and Poverty in Africa*. N.Y.: Palgrave Macmillan; Agola, N. O., Awange, J. L. (2014). *Globalized Poverty and Environment*. 21st

Існує багато наукових шкіл із дослідження бідності. Одні з них вивчають, чому індивіди опиняються за межею бідності, інші — агреговані показники бідності, як серед різних країн, так і в часовій динаміці. В рамках першого напрямку дослідники історично сповідували переважно індивідуалістичну або структуралістську теорію. Індивідуалістичний підхід фокусує увагу тільки на індивідуальних характеристиках і тому, наскільки їх поцінують у суспільстві (наприклад, освіта і вміння потенційно допомагають людям отримувати вищі доходи й уникати зубожіння, а кожна з таких характеристик, як стать, вік, національність, раса, зайнятість, склад сім'ї, може стати чинником ризику зубожіння). Згідно з чисто структуралістським підходом, зубожіння є суто наслідком наявних соціальних структур, зокрема розподілу занять, галузей промисловості тощо. Тобто економічне життя людей визначається умовами, що перебувають за межами їхнього особистого контролю. Звичайно, за умов високого рівня безробіття й відсутності робочих місць чимало домогосподарств справді не в змозі уникнути бідності. Обмеженість кожного із зазначених підходів і розуміння переплетіння та взаємодії у реальному житті структурних умов з індивідуальними характеристиками людей спонукали науковців поєднати ці точки зору в один інтегративний підхід, що, безумовно, є найбільш продуктивним та об'єктивним.

У межах аналізу сукупних трендів бідності у порівняльній перспективі (між різними країнами і в часовому вимірі) показники бідності, у тому числі національні границі бідності, суттєво розрізняються через специфіку соціальних, економічних і політичних структур певних суспільств. Соціальні структури показують конфігурацію суспільства і дають уявлення про чисельність уразливих соціальних груп, економічні визначають загальний рівень розвитку країни та порогові показники бідності, політичні — характер соціально-економічної політики, зокрема механізми розподілу і перерозподілу доходів, інститути держави загального добробуту тощо. На думку дослідників, саме останні, соціально-політичні структури мають найбільший вплив на рівень і показники бідності в різних економіках [Moller, 2011: p. 526–528].

Проблеми бідності у світі активно досліджують соціологи, зокрема економ-соціологи, як на мікро-, так і на макрорівні. В Україні, як і в інших країнах пострадянського простору, вони не були предметом активного дослідження, оскільки в соціалістичному суспільстві не становили серйозних проблем. Роботи з цих питань почали з'являтися з кінця XX — початку XXI сторіч. Серед

Century Challenges and Innovative Solutions. Berlin: Springer; Davies, M., Ryner, M. (2006). *Poverty and the production of world politics: unprotected workers in the global political economy*. N.Y.: Palgrave Macmillan; Thurow, R., Kilman, S. (2009). *Enough: Why the World's Poorest Starve in an Age of Plenty*. N.Y.: Public Affairs; Green, D. (2012). *From Poverty to Power: How Active Citizens and Effective States Can Change the World*, 2nd ed. Rugby, UK: Practical Action Publishing; Oxford: Oxfam International; Сибрук, Дж. (2014). *Мировая бедность* / Пер. А. Захарова. М.: Книжный клуб "Книгоvek"; Банерджі, А., Дуфло, Е. (2018). *Економіка бідності. Як звільнити світ від злиднів* / Пер. з англ. В. Плискіна. К.: Наш формат; Brady, D. (2003). *Rethinking the Sociological Measurement of Poverty*. *Social Forces*, 81, 715–52; Moller, S., Bradley, D., Huber, E., Nielsen, F., Stephens, J. (2003). *Determinants of Poverty in Advanced Capitalist Democracies*. *American Sociological Review*, 68, 22–51.

вітчизняних економістів і соціологів різними аспектами бідності сьогодні займаються Е. Лібанова, Л. Черенько, Н. Толстих, Н. Харченко, М. Трифонов та ін. [Libanova, 2020; Черенько, 2020; Толстих, 2020; Харченко, 2000; Трифонов, 2016]. Оскільки поняття бідності використовують стосовно широкого спектра соціально-економічних ситуацій, важливо при аналізі цього феномену виходити з чітких методологічних принципів.

Методологічні аспекти концептуалізації та вимірювання бідності

Бідність — це багатоаспектний і вкрай негативний соціальний феномен сучасного глобального капіталізму, для повноцінного розуміння якого його важливо досліджувати не тільки як окремий концепт, а й у взаємозв'язку з багатством як протилежним станом у вимірі добробуту суспільства. Висмикування одного-єдиного сюжету із загальної картини складного соціального життя загрожує однобічним, звуженим і навіть хибним підходом. Як і добробут, бідність є багатовимірною концепцією і потребує багатовимірної оцінки. Складна й багатопланова природа бідності вимагає аналізувати цей феномен цілісно й системно, у взаємозв'язку із закономірностями розвитку того чи того суспільства.

Багатоаспектність феномену бідності та різноманітність підходів до її оцінювання зумовили появу обсяжного тезаурусу з цих питань. На сьогодні існують і використовуються поняття абсолютної й відносної бідності, крайньої бідності, соціальної бідності, гуманітарної бідності, глобальної бідності, периферійної, постійної, добровільної, суб'єктивної, первинної та вторинної бідності тощо.

До головних концептів бідності, що використовуються найчастіше, належать: абсолютна бідність, відносна бідність та соціальна бідність. Абсолютна (або крайня) бідність означає стан людини/сім'ї, за якого вони не мають достатніх ресурсів для ведення здорового способу життя, тобто знаходяться нижче за певний мінімальний рівень статків, необхідний для задоволення основних потреб. Цей мінімальний рівень називають лінією/межею бідності й визначають, ґрунтуючись на заздалегідь визначеному рівні доходу. Оскільки цей рівень змінюється як у часі, так і від країни до країни, кожна держава визначає конкретну межу бідності відповідно до свого рівня розвитку, суспільних норм і цінностей¹.

1 Так, арабське визначення бідності характеризує її як «нездатність людини задовольняти власні основні потреби й потреби утриманців», які в арабському світі дуже різні; у Бразилії існує два визначення бідності — бідність як дохід, необхідний для задоволення харчових потреб людини, і бідність як «мінімальний кошик товарів», необхідний для задоволення всіх головних потреб людини, а не лише потреби в їжі. Принципово відрізняються і пороги бідності у найбільших економіках сучасного світу — Китаї та США. На порозі XXI століття уряд Китаю визначав бідність як дохід у 66 центів на день або 240,9 дол. США на рік, у Сполучених Штатах бідність визначали як 9 645 доларів США на рік для самотньої людини, що мешкає одна [Odekon, 2006: p. 47, 90, 164].

Попри різноманітність підходів до визначення (межі) абсолютної бідності, всі вони сфокусовані насамперед на «біологічних потребах». Хоча в реальному житті феномен бідності має різні прояви — від недостатнього харчування і недостатнього доходу до гуманітарної бідності (стану, що внеможливіє підтримання/ведення здорового життя, отримання знань і забезпечення гідних стандартів життя), культурної бідності й соціальної ізоляції, відсутності права голосу та правової незахищеності [Парламентская ассамблея, 2003: с. 3]. Тобто фактична межа бідності є радше соціальним, а не фізіологічним мінімумом. Як справедливо стверджують багато дослідників, вивчення лише абсолютної бідності применшує гостроту проблематики, особливо з позицій людей, участь яких у соціальному житті суттєво обмежена браком матеріальних ресурсів [Харченко, 2000: с. 88]. Реалістичне розуміння ситуації з бідністю потребує аналізу не тільки абсолютної межі бідності, а й відносних показників, що враховують ступінь нерівності в суспільстві.

Відносна бідність означає, що індивід не має достатньо коштів, щоб вести прийнятний для даного суспільства спосіб життя. Її розраховують як кількість домогосподарств, що отримують дохід на рівні певного відсотка, наприклад 50–60% медіанного доходу по країні. «В Україні національний критерій відносної бідності домогосподарств становить 75% медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат, межа крайньої бідності — 60% медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат» [Трифонов, 2016].

Поняття соціальної бідності, яке набуло значного поширення останнім часом, стало розвитком концепції соціальної ізоляції в процесі аналітичного пошуку більш широкого розуміння бідності, адекватного життєвим реаліям кожного суспільства. Для оцінки цього типу бідності СБ запровадив соціальну межу бідності (SPL) як доповнення до вже наявних показників. SPL — це поєднання абсолютного показника міжнародної межі бідності (IPL) і межі бідності, що визначається щодо медіанного рівня споживання (або доходу) кожної країни. У вартісному вимірі вона дорівнює 1,9 дол. США плюс половина медіанного рівня споживання за добу в країні [World Bank, 2018: р. 7]. Тобто показник соціальної бідності об'єднує концепції абсолютної й відносної бідності.

Крім цього нововведення доповідь з бідності СБ 2018 року містить ще дві новації — показник багатовимірної бідності (оскільки бідність за рівнем доходів не відображає доступу до комунальних послуг (постачання води, електропостачання), охорони здоров'я, освіти тощо) і вимірювання бідності на двох рівнях: рівні домогосподарства та індивідуальному рівні (оскільки ці рівні можуть не збігатися, якщо ресурси розподіляють серед членів сім'ї нерівномірно). За критерієм багатовимірної бідності частка бідних на глобальному рівні приблизно на 50% більше порівняно з монетарною бідністю [World Bank, 2018: р. 3, 5].

Розширений багатовимірний погляд на бідність підкреслює важливість інвестування у людський капітал і виявляє, що люди можуть бути визнані бідними у своїх суспільствах, навіть якщо їхній рівень споживання значно переви-

ще 1,9 дол. США на день (міжнародну межу бідності¹). Адже багато соціальних благ і можливостей є недоступними для бідних людей через їхній низький матеріальний статус (або ж не є настільки доступними як для заможних верств населення): доступ до якісної освіти та медичних послуг, до безпечної питної води, базових санітарних умов; змістовна участь у політичному житті; справедливий захист своїх прав у разі їх порушення тощо. Відповідно до Звіту ПРООН про розвиток людини за 2019 рік, понад 1,3 млрд людей живуть у багатомірній бідності [United Nations, s.a.].

На підставі зазначених концептів бідності розроблено цілу низку підходів до її емпіричного оцінювання, кожен з яких має свої методологічні особливості [Организация, 2018; Черенько, 2020: с. 35]. У практиці статистичних і соціологічних розвідок співіснують три головні підходи до оцінювання бідності: монетарний, деприваційний та суб'єктивний. Монетарну бідність розраховують на підставі критеріїв абсолютної та відносної бідності, визначаючи наявні у людини кошти. Деприваційну бідність оцінюють за кількістю і характером різних позбавлень та соціальних виключень, яких людина зазнає у повсякденному житті і які часом важко перевести у грошовий (монетарний) еквівалент. Суб'єктивну бідність визначають на підставі самооцінки власного матеріального становища з боку індивіда [Трифонов, 2016]. Кожен із зазначених підходів до оцінювання ситуації з бідністю має як переваги, так і недоліки. Про наявність методологічних проблем свідчать хоча б такі моменти: 1) співвідношення між оцінками монетарної й деприваційної бідності є доволі сталим, проте вони не є абсолютно тотожними й можуть охоплювати різні категорії осіб; 2) частка населення, що за самооцінкою матеріального добробуту відносить себе до бідних в Україні, у 2007–2015 роках щонайменше вдвічі перевищувала частку бідних за відносним і деприваційним критеріями [там само]; 3) якщо абсолютну бідність за бажання можна подолати в межах капіталістичної системи, то відносна, а отже, і соціальна бідність існуватимуть, як і нерівність в доходах людей.

Принциповим є те, що визначення та оцінка бідності мають ключове значення не тільки з пізнавальної й аналітичної точок зору (щоб дізнатися, якою є ситуація з бідністю і зрозуміти чинники, що впливають на цю ситуацію), а

1 «З 1990-х років СБ встановлює показник міжнародної межі бідності на основі вибірки національних показників межі бідності в деяких найбідніших країнах світу. У 1991-му Равайон, Датт і ван де Валле вивчили 33 національні показники межі бідності й виявили, що в число найбідніших у цій вибірці входили шість країн — Бангладеш, Індонезія, Кенія, Марокко, Непал і Танзанія. Їхні показники відрізнялися не більше ніж на 1 дол. США від показника межі бідності, що становив 31 дол. США на людину на місяць за курсом ПКС за 1985 рік. Це стало підставою для введення міжнародної межі бідності — «долар на день»» [Организация, 2018: с.13]. З огляду на наростання відмінностей у вартості життя в різних країнах світу СБ зіткнувся з необхідністю періодичного перегляду показника глобального рівня бідності. У 2005 році глобальний поріг бідності був підвищений до 1,25 дол. США, у 2015 році — до 1,9 дол. США за курсом ПКС за 2011 рік [там само]. В доповіді з питань бідності СБ 2018 року подано нові, більш високі порогові бідності для країн з доходом нижчим і вищим за середній рівень доходу — відповідно, 3,2 і 5,5 дол. США на людину на день [World Bank, 2018: p. 7].

й для розроблення найдієвіших заходів щодо боротьби з нею і відповідного контролю за їхньою ефективністю (наскільки запроваджені заходи змінюють ситуацію на краще).

Множинні чинники бідності

Так само системно і комплексно, як у разі оцінювання ситуації з бідністю, треба підходити до аналізу множинних чинників її виникнення. Тільки в «Енциклопедії світової бідності» зазначено 25 різних причин цього феномену: безробіття, класова структура, корупція, інфляція, банкрутство, економічна лібералізація, приватизація, глобалізація, неолібералізм, рецесія тощо [Odekon, 2006]. У дослідницьких цілях численні фактори бідності доцільно поділити на певні категорії: ситуаційні (війна, стихійні лиха, епідемії, зокрема COVID-19 та інші хвороби), соціально-демографічні (стать, вік, освітній рівень, сімейний стан, тип поселення, національна і расова належність тощо), соціально-економічні (ВВП країни, рівень безробіття, інфляція, стан/характер зайнятості, рівень заробітної плати, соціально-економічна нерівність), соціально-політичні (політичні структури; ідеологія соціал-дарвінізму, лібералізму, неолібералізму тощо), соціокультурні (цінності аскетизму, поширення культури бідності), інституційні (соціальні стандарти, стан профспілкового руху, податкова система тощо). Оскільки вивчення впливу кожного із зазначених чинників є предметом самостійного дослідження, окреслимо лише деякі з них.

Апологети капіталістичної системи просувають неолібералізм і глобалізацію як панацею від бідності. Представники марксистського і критичного напрямку в соціології впевнені в абсолютно протилежному. Адже бідність є невіддільним супутником капіталізму як соціально-економічної системи та нинішньої глобалізації як процесу утвердження капіталізму в глобальному масштабі. Феномен бідності становить одну з найгостріших і найпоширеніших форм прояву нерівності та несправедливості, іманентно притаманних цьому способу організації суспільства. Як і нерівність, бідність має місце і на міжнародному рівні у порівняльному контексті країн «Півночі» та «Півдня», і всередині країн, як багатих, так і бідних, тобто незалежно від рівня їхнього розвитку. Самі реалії життя підтверджують, що феномен бідності є не просто наслідком історичних чи культурних передумов, а результатом дії соціальних інститутів, створених людьми. Як стверджують теоретики «школи залежності» Р. Пребіша, бідність «периферії» і багатство «центру» є більшою мірою природним наслідком несправедливих відносин між ними, ніж результатом відмінностей у культурі чи традиціях [Reifer, 2006: p. 133–135].

Колишній Генеральний секретар ООН, лауреат Нобелівської премії миру Кофі Аннан у преамбулі (рекомендаціях) доповіді Оксфам¹ «На шляху до рівності. Викорінімо крайню нерівність» справедливо підкреслює: поки ми всі

1 Оксфам — це міжнародне об'єднання з 17 організацій, об'єднаних в єдину мережу більш ніж у 90 країнах світу в рамках глобального руху за зміни, побудову майбутнього, вільного від несправедливості та бідності. Щорічно ця організація публікує доповіді про нерівність до початку Всесвітнього економічного форуму в Давосі.

стурбовані сьогодні проблемою крайньої нерівності в доходах і майні, яку ми можемо спостерігати в більшості країн світу, «бідні, які, звичайно ж, страждають найбільше, відчувають на собі не тільки значну кількість наслідків нерівності в їхньому житті, а й значну кількість нерівних можливостей» [На пути, 2014]. На сторінках цієї ж доповіді колишній Голова Ради економічних консультантів при президенті США і старший віце-президент СБ, лауреат Нобелівської премії, професор Колумбійського університету Дж. Стигліц наголошує, що подальше збільшення прірви між багатими і бідними ставить під загрозу всі зусилля зі зниження рівня бідності [там само].

Суттєвим чинником бідності залишаються екологічні проблеми, адже якість навколишнього середовища безпосередньо впливає на здоров'я і благополуччя людей. Доступність озелених територій, чистого повітря і води є невіддільною складовою якості їхнього життя. Людина своєю діяльністю настільки виснажила ріки і землю, забруднила повітря і воду, що відбулися глобальні й безпрецедентні зміни клімату, які стали найсуттєвішим глобальним викликом для людства і загрозою його існування. «Очікується, що в період 2030–2050 рр. зміна клімату буде причиною смерті ще 250 000 людей на рік від недоїдання, малярії, діареї та теплового стресу» [Програма розвитку ООН, 2019: с. 17]. Як неодноразово заявляв з цього приводу колишній Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун, людство продовжує споживати набагато більше природних ресурсів, ніж може без шкоди надати наша планета. Він закликав усіх замислитися про наслідки свого способу життя для навколишнього середовища і стати більш дбайливими господарями Землі [Новости ООН, 2015].

Значно загострювати і створювати проблеми бідності можуть ситуаційні чинники, зокрема військові дії, стихійні лиха, хвороби людей, особливо масові. Так, війни, що не вщухають на нашій планеті, продовжують забирати життя і здоров'я мільйонів людей, руйнувати їхні долі, прирікати на вкрай бідне існування. Україна, яка ще недавно пишалася безкровним характером трансформаційних змін, поринула у безодню людських втрат внаслідок збройного конфлікту на Донбасі. Тільки офіційно зафіксовано тисячі випадків загибелі цивільних осіб і військових, близько 1,5 млн внутрішньо переміщених осіб, багато з яких опинилися у вкрай скрутному матеріальному і життєвому становищі.

Суттєво вплинула на соціально-економічний стан і ситуацію з бідністю практично в усіх країнах світу пандемія COVID-19. Масові звільнення з роботи, зупинка на невизначений період підприємств/організацій, банкрутство малого бізнесу, падіння ВВП, зростання безробіття тощо значно погіршили добробут людей. Дещо парадоксальним на перший погляд виглядає те, що пандемія саме у США — одній з найбагатших і найрозвиненіших країн світу — набула таких жакливих наслідків: жодна країна у світі не мала настільки високого рівня смертності від COVID-19 і не втягнула так швидко у бідність багатьох звичайних громадян, як це сталося у США. Понад 30% дорослих американців змушені були зменшити свої витрати на їжу. На запитання, хто винен або що спричинило ці найгірші в історії країни втрати людських життів, яких можна було уникнути, экс-міністр праці США, професор Р. Райх чітко відповідає, що

частково це пов'язане із зловживаннями та негативною діяльністю Д. Трампа та його корумпованого оточення. Але існує, на його думку, і більш глибока причина: «Америка довго не надавала своїм громадянам базової підтримки, яка їм потрібна» [Reich, 2020]. Як визнав спеціальний доповідач ООН з питань крайньої бідності та прав людини Ф. Олстон, США є однією з найбагатших, найпотужніших і найбільш технологічно інноваційних країн світу. Проте ні її багатство, ні її потужність, ні технології не використовують для залагодження ситуації з бідністю, і 40 млн людей продовжують жити у злиднях [United Nations, 2017].

Зростання бідності внаслідок пандемії коронавірусу-19 і карантинних заходів з цього приводу очікують і в Україні. За прогнозними оцінками фахівців, це збільшення відбудеться в усіх типах сімей, найбільше постраждають домогосподарства з дітьми, старші пенсіонери та діти віком до 18 років. Зростатиме як структурна бідність¹, так і рівень депривації серед населення. Збільшення показників деприваційної бідності прогнозується через один-три роки. Найбільшою мірою постраждають працівники з нижчим рівнем освіти/кваліфікації, дрібні підприємці, наймані працівники підприємств у великих містах. Зростуть ризики бідності серед сімей, де працює лише одна особа (особливо це стосується самотніх батьків), сімей з недиверсифікованими джерелами доходів та великим числом утриманців, а також серед інших уразливих категорій, які повністю залежні від державної підтримки [Черенько, 2020: с. 21–22].

За всієї непередбачуваності багатьох ситуаційних чинників бідності масштаби та глибина їхніх наслідків залежать від згуртованості та соціальної організації життєдіяльності людей. Усвідомлюючи важливість кожної із зазначених причин, багато з яких є взаємопов'язаними, а сумарний вплив значно ускладнює ситуацію з бідністю, для розв'язання проблеми бідності необхідно чітко розуміти головні причини існування і відтворення цього феномену. У межах капіталізму вони полягають у відмові від принципів кейнсіанства, держави добробуту, соціальної держави і в переході до принципів неолібералізму, що визначають сутність соціально-економічного устрою суспільства в сучасному глобалізованому світі.

(Не)ефективність боротьби з бідністю

Боротьба з бідністю посідає важливе місце сьогодні у порядку денному практично всіх міжнародних організацій. З цього питання проводять багато дискусій, конференцій, розроблено низку програм на міжнародному і національному рівнях щодо подолання бідності, особливо її крайніх форм. Чимало зроблено і практично, проте зрозуміло, що навіть за умови реалізації оптимістичного сценарію і скорочення крайньої бідності соціальна бідність без кардинальних змін принципів глобального світоустрою і господарювання буде

1 Падіння доходів населення впливає на структуру їхнього споживання. Структурний критерій бідності полягає у вимірюванні частки витрат на харчування у структурі загальних витрат домогосподарства. Якщо частка витрат на харчування становить понад 60% сукупних витрат, таке домогосподарство вважають бідним [Черенько, 2020: с. 16].

лише поширюватися на тлі невпинного зростання соціально-економічної нерівності. Це нагадує сумнозвісну історію урядової програми «Війни з бідністю» у США, проголошеної 1964 року адміністрацією президента Ліндона Джонсона в рамках плану побудови «Великого суспільства». У зверненні Л. Джонсона до нації зазначалося: «Багато американців живуть на задвірках надії, одні через бідність, інші через свій колір шкіри, і занадто багато через те та інше. Наше завдання зробити все, щоб їхній відчай відступив у результаті рішучої війни з бідністю в Америці». Проте попри значне розширення програм соціальної допомоги нужденним, цю «війну» було програно. За визнанням президента США Ричарда Ніксона, продовження війни США у В'єтнамі вимагало величезних коштів і в підсумку перетворило війну з бідністю у війну з процвітаням [АМЕРИКАНА, 1996: с. 1049].

Визнаючи значні досягнення міжнародного співтовариства у зменшенні крайньої бідності, Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун підкреслював, що прогрес торкнувся не всіх: «Занадто багато людей залишилися позаду, особливо з числа найбідніших і найуразливіших у зв'язку із статтю, віком, інвалідністю, етнічним походженням або географічним розташуванням» [События в ООН, 2015].

Аналітики всіх найвпливовіших міжнародних організацій прямо або опосередковано визнають, що недостатня ефективність боротьби з бідністю є наслідком чинних правил життєдіяльності сучасного суспільства. Керівники вищого рівня СБ наголошують, що бідність є соціально вкоріненим явищем і діяти «заведеним порядком» недостатньо для досягнення цілей боротьби з бідністю. «Необхідно вкладати кошти в людей і робити все можливе для того, щоб благами економічного зростання могли користуватися всі верстви населення» [Всемирный банк, 2018]. Передмова доповіді про людський розвиток 2019 року відкрито починається з думки, що хвиля демонстрацій, що прокотилася по різних країнах через глибоке й дедалі більше невдоволення людей нерівністю (найвиразнішим проявом якої є бідність за умов процвітання «золотого мільярда») — «це явна ознака того, що, незважаючи на весь досягнутий нами прогрес, щось в нашому глобалізованому суспільстві не працює» [Програма розвитку ООН, 2019: с. iii]. Автори ж доповіді Оксфам «На шляху до рівності» прямо вказують на дві потужні «політичні та економічні причини нерівності, які мають велике значення при поясненні крайностей, які ми спостерігаємо сьогодні: ринковий фундаменталізм і захоплення влади економічними елітами» [На пути, 2014: с. 11]. На їхню думку, будь-яка реальна спроба покласти край бідності змушена протистояти політичним рішенням, які створюють і підтримують нерівність. Але зазначені причини є різними гранями одного головного чинника — неоліберального капіталістичного устрою.

Сучасний глобальний світ наповнений суперечностями, в тому числі між обіцянками та деклараціями влади практично у всіх країнах і зовсім іншою реальністю; між наявними економічними можливостями розвитку, зокрема розв'язання проблем бідності, й низькою соціальною ефективністю фактичних дій; між потребами відтворення людського потенціалу й обмеженими матеріально-фінансовими можливостями в багатьох країнах, насамперед гло-

бального «Півдня», неготовністю держави вкладати кошти в цю справу тощо. Неправильні/недостатні дії є наслідком або свідомого небажання можновладців радикально розв'язувати проблему бідності, або деформації їхнього мислення, нерозуміння єдності світу, людини та природи, причинно-наслідкових зв'язків як законів життя. Через обмеженість культурного і духовного розвитку, завузький горизонт свідомості, недалекоглядність й домінування приватновласницького егоцентризму в умовах глобального капіталізму «сильні світу цього» своєю діяльністю руйнують не тільки соціальну тканину суспільства, дестабілізуючи його та підриваючи загальнолюдські засади, а й знищують основи основ буття на нашій планеті — природне середовище проживання.

Зміни на краще можливі

Швидкоплинність людського життя потребує невідкладних рішень проблем, які його руйнують. Люди мають усвідомити свою єдність як людських істот, що живуть на планеті Земля, зрозуміти, що вони не тільки залежать від суспільства, частиною якого є, а й мають безцінний інструмент свободи вибору. Ні бідність, ні несправедливість, ні нерівність не є неминучими. Це — результат свідомих цілеспрямованих політичних рішень — рішень в інтересах невеликої кількості багатіїв, що заради збереження і подальшого зростання своїх доходів і можливостей використовують різні засоби: від лобювання певних інтересів та збирання пожертв на політичні кампанії до впливу на пресу та використання економічної влади іншими способами у відповідь на рішення, які їм не подобаються [Програма розвитку ООН, 2019: с. 17]. Тому розраховувати на прості безконфліктні рішення безпідставно. Попри можливе політичне протистояння і пов'язані з цим ризики, суспільство має вести чесний діалог. За всієї важливості негайного використання для пом'якшення симптомів численних соціальних хвороб, зокрема бідності, таких відомих заходів, як перерозподіл доходів, прогресивна шкала оподаткування тощо, конструктивний спосіб «лікування», необхідно шукати на шляху неупередженого визначення і вкорінення причин, що їх породжують.

Сьогодні, як зазначають автори доповіді про людський розвиток 2019 року, «у будь-якій країні світу багато людей мають мало шансів на краще майбутнє. Позбавлені надії, чіткої мети, почуття власної гідності, вони спостерігають з узбіччя життя, як інші рвуться вперед до ще більшого процвітання. У світі багато людей вирвалися з лещат крайніх злиднів, але ще більше не мають ні можливостей, ні ресурсів для того, щоб управляти власним життям» [там же: с. 1]. Важливо мислити «за рамками рівня доходів і середніх показників сьогодення», натомість крізь призму саме людського розвитку, коли людям належить відводити центральне місце у процесі ухвалення рішень [там само: с. 20].

Різні умови в тій чи тій країні вимагають різних підходів до політики боротьби з бідністю. Але є і спільний знаменник — імперативна вимога до національних урядів у всьому світі будувати «людську економіку, яка цінує те, що дійсно має значення для суспільства, а не підживлювати нескінченну гонитву за прибутком і багатством» [Coffee, 2020: p. 2].

Завдання соціології, що має виконувати не лише пізнавальну функцію, а й не менш важливі й відповідальні політичну та громадянську, — інформувати та мобілізувати громадськість на конкретні дії, спонукаючи національні уряди «прислухатися до людей, а не до багатой верхівки правлячих класів» [На пути, 2014: с. 22], забезпечуючи владу і суспільство якісними достовірними даними, необхідними для ухвалення правильних рішень.

Проголошуючи порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року, Організація Об'єднаних Націй наголосила, що майбутнє людства і нашої планети перебуває в наших руках: «Ми можемо стати першим поколінням, якому вдалося покінчити з бідністю, як, утім, ми можемо також виявитися останнім поколінням, яке мало шанс врятувати планету» [ООН, 2015: с. 22].

Джерела

Вклад Китая в глобальную ликвидацию нищеты трудно переоценить (2020). Отримано з: <http://russian.cri.cn/news/Comment/383/20201006/556611.html>

Всемирный банк (2018). *Все силы на искоренение бедности: Новый подход к измерению бедности позволяет в новом свете взглянуть на задачи, которые предстоит решать*. Отримано з: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/immersive-story/2018/10/17/going-above-and-beyond-to-end-poverty-new-ways-of-measuring-poverty-shed-new-light-on-the-challenges-ahead>

Доклад о мировом развитии 2000/2001 года. Наступление на бедность (2001). Москва: Издательство «Весь Мир». Отримано з: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/801021468313743357/pdf/226840RUSSIAN01777101341501PUBLIC1.pdf>

На пути к равенству. Искоренение чрезмерное неравенство. Краткий доклад ОКФСМ (2014). Оксфорд: Оксфам Интернешнл. Отримано з: <https://oxfam.ru/upload/iblock/9c3/9c34fa135f5274f5c8eaec02bd189563.pdf>

Новости ООН (2015). *Пан Ги Мун призвал всех задуматься о последствиях своего образа жизни для окружающей среды*. Отримано з: <https://news.un.org/ru/story/2015/06/1264821>

ООН (2015). *Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 25 сентября 2015 года. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года*. Отримано з: <http://docs.cntd.ru/document/420355765>

Организация Объединенных Наций. Экономический и Социальный Совет (2018). *Доклад Всемирного банка по статистике бедности*. Отримано з: <https://unstats.un.org/unsd/statcom/49th-session/documents/2018-23-Poverty-R.pdf>

Парламентская ассамблея Черноморского экономического сотрудничества (2003). *Доклад «БОРЬБА С БЕДНОСТЬЮ В ГОСУДАРСТВАХ-ЧЛЕНАХ ЧЭС»* <https://www.pabsec.org/depo/documents/reports-and-recommendations/ru-rep-cr8tx623fj.pdf>

Программа развития ООН (2019). *Резюме. Доклад о человеческом развитии 2019. За рамками уровня доходов и средних показателей сегодняшнего дня: неравенство в человеческом развитии в XXI веке*. New York. Отримано з: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2019_overview_-_russian.pdf

Смит, А. (s.a.). *Исследование о природе и причинах богатства народов*. Отримано з: http://www.pseudology.org/business/Adam_Smith_Bogatstvo_narodov2.pdf

События в ООН (2015). *В ООН подвели окончательные итоги достижения Целей развития тысячелетия*. Отримано з: <http://www.unic.ru/event/2015-07-06/v-oon/v-oon-podveli-okonchatelnye-itogi-dostizheniya-tselei-razvitiya-tysyacheletiy>

Толстих, Н. (2020). *Малозабезпеченість як системний бар'єр на шляху соціально-економічного розвитку України. Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 99–109.

Трифонов, М. (2016, вересень). *Динаміка бідності в Україні. Спільне*. Отримано з: <https://commons.com.ua/ru/dynamika-bidnosti-in-ua/>

Харченко, Н. (2000). Сравнение методологических подходов к измерению уровня бедности. *Социология: теория, методы, маркетинг*, 3, 86–99.

Черенько, Л.М., Полякова, С.В., Шишкін, В.С. та ін. (2020). *Вплив коронавірусної кризи на бідність: перші наслідки для України*. Київ: Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи НАН України. Отримано з: https://idss.org.ua/arhiv/poverty_forecast.pdf

Чернов, Г.В. (ред.) (1996). *АМЕРИКАНА. Англо-русский лингвистический и страноведческий словарь*. Москва: «ПОЛИГРАММА».

Coffey, C., Revollo, P.E., Harvey, R. (2020). *Time to care. Unpaid and underpaid care work and the global inequality crisis*. Oxford: Oxfam GB, Oxfam House. Retrieved from: <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620928/bp-time-to-care-inequality-200120-en.pdf>. DOI: 10.21201/2020.5419

Harrington, M. (1963). *The Other America: Poverty in the United States*. Baltimore, MD: Penguin Books.

Hession, C. (1962). *John Kenneth Galbreith and His Critics*. New York: A Mentor Book.

Libanova, E., Osaulenko, O., Cherenko, L. (2020). *Assessment of Quality of Life in Ukraine on the Basis of Subjective Indicators of Well-being = Оцінка якості життя в Україні на основі суб'єктивних показників добробуту*. Warsaw: RS Global Sp. z O.O. DOI: 10.31435/rsglobal/017

Moller, S. (2011). Poverty. In: *International Encyclopedia of Economic Sociology* / Ed. by J. Beckert, M. Zafirovski (pp. 526–528). London, New York: Routledge.

Odekon, M. (Ed.). *Encyclopedia of World Poverty* (2006). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc. Retrieved from: <https://book4you.org/book/563240/84538a>

Reich, R. (2020, May 22). Poverty, Misery, and Death: What the new American exceptionalism means during a pandemic. *The Guardian*. Отримано з: <http://www.milwaukeeindependent.com/syndicated/poverty-misery-death-new-american-exceptionalism-means-pandemic/>

Reifer, T. (2006). Development Theory. In: *The Cambridge Dictionary of Sociology* / Ed. by S. Turner (pp. 133–135). Cambridge: Cambridge University Press.

United Nations. Human Rights. Office of the High Commissioner (2017). *Statement on Visit to the USA, by Professor Philip Alston, United Nations Special Rapporteur on extreme poverty and human rights*. Retrieved from: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22533&LangID=E>

United Nations. Human Rights. Office of the High Commissioner (s.a.). *The many dimensions of poverty*. Retrieved from: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Poverty/Pages/About.aspx>

World Bank (2018). *Poverty and Shared Prosperity 2018: Piecing Together the Poverty Puzzle*. Washington, DC: World Bank. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity>. DOI: 10.1596/978-1-4648-1330-6

Отримано 24.11.2020

References

Cherenko, L.M., Poliakova, S.V., Shishkin, V.S. et al. (2020). *The impact of the coronavirus crisis on poverty: the first consequences for Ukraine*. [In Ukrainian]. Kyiv: M.V. Ptukha Institute for Demography and Social Studies, NAS of Ukraine. Retrieved from: https://idss.org.ua/arhiv/poverty_forecast.pdf [=Черенько 2020]

Chernov, G.V. (Ed.) (1996). *AMERICANA. English-Russian linguistic and regional dictionary*. [In Russian]. Moscow: «POLIGRAMMA». [=Чернов 1996]

China's contribution to global poverty eradication is difficult to overestimate (2020). [In Russian]. Retrieved from: <http://russian.cri.cn/news/Comment/383/20201006/556611.html> [=Вклад 2017]

Coffey, C., Revollo, P.E., Harvey, R. (2020). *Time to care. Unpaid and underpaid care work and the global inequality crisis*. Oxford: Oxfam GB, Oxfam House. Retrieved from: <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620928/bp-time-to-care-inequality-200120-en.pdf>. DOI: 10.21201/2020.5419

Events at the UN. The UN summed up the final results of the Millennium Development Goals achieving (2015). [In Russian]. Retrieved from: <http://www.unic.ru/event/2015-07-06/v-oon/v-oon-podveli-okonchatelnye-itogi-dostizheniya-tselei-razvitiya-tysyacheletiy> [=События 2015]

Harrington, M. (1963). *The Other America: Poverty in the United States*. Baltimore, MD: Penguin Books.

Hession, C. (1962). *John Kenneth Galbreith and His Critics*. N.Y.: A Mentor Book.

Kharchenko, N. (2000). Comparison of the methodological approaches to poverty measuring. [In Russian]. *Sociology: theory, methods, marketing*. №3. С. 86-99. [=Харченко 2000]

Libanova, E., Osaulenko, O. & Cherenko, L. (2020). *Assessment of Quality of Life in Ukraine on the Basis of Subjective Indicators of Well-being: monograph: monograph*. [In Ukrainian]. Warsaw. RS Global Sp. z O.O. Retrieved from: <https://monographs.rsglobal.pl/index.php/rsgl/catalog/view/15/15/47-1>. DOI: 10.31435/rsglobal/017. [=Libanova 2020]

Moller, S. (2011). Poverty. In: *International Encyclopedia of Economic Sociology* / Ed. by J. Beckert, M. Zafirovski (pp. 526–528). London, New York: Routledge.

Odekon, M. (Ed.). *Encyclopedia of World Poverty* (2006). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc. Retrieved from: <https://book4you.org/book/563240/84538a>

On the way to equality. Eliminate excessive inequality. OXFAM summary (2014). Oxford: Oxfam International. [In Russian]. Retrieved from: <https://oxfam.ru/upload/iblock/9c3/9c34fa135f5274f5c8eaec02bd189563.pdf> [=На пути 2014]

Parliamentary Assembly of the Black Sea Economic Cooperation (2003). *Report “FIGHTING POVERTY IN THE BSEC MEMBER-STATES”*. [In Russian]. Retrieved from: <https://www.pabsec.org/depo/documents/reports-and-recommendations/ru-rep-cr8tx623fj.pdf> [=Парламентская ассамблея 2003]

Reich, R. (2020, May 22). Poverty, Misery, and Death: What the new American exceptionalism means during a pandemic. *The Guardian*. Retrieved from: <http://www.milwaukeeindependent.com/syndicated/poverty-misery-death-new-american-exceptionalism-means-pandemic/>

Reifer, T. (2006). Development Theory. In: *The Cambridge Dictionary of Sociology* / Ed. by S. Turner (pp. 133–135). Research: Cambridge University Press.

Smith, A. (s.a.). *Research on the nature and causes of the nations' wealth*. [In Russian]. Retrieved from: http://www.pseudology.org/business/Adam_Smith_Bogatstvo_narodov2.pdf [=Смит s.a.]

Tolstykh, N. (2020). Living on a low income as a system barrier in the way to the socio-economic development of Ukraine. [In Ukrainian]. *Sociology: theory, methods, marketing*, 3, 99–109 [=Толстих 2020]

Tryfonov, M. (2016, September). Dynamism of poverty in Ukraine. [In Ukrainian]. *Spilne*. Retrieved from: <https://commons.com.ua/ru/dynamika-bidnosti-in-ua/> [=Трифонов 2016]

UN News (2015). *Ban Ki-moon urges everyone to reflect on the environmental implications of their lifestyle* (2015). [In Russian]. Retrieved from: <https://news.un.org/ru/story/2015/06/1264821> [=Новости 2015]

UN (2015). *Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. [In Russian]. Retrieved from: <http://docs.cntd.ru/document/420355765> [=ООН 2015]

United Nations Development Program (2019). *Summary. Human Development Report 2019. Beyond Income Levels and Today's Averages: Inequalities in Human Development in the 21st Century*. [In Russian]. New York. Retrieved from: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2019_overview_-_russian.pdf [=Програма 2019]

United Nations. Economic and Social Council (2018). *World Bank Report on Poverty Statistics* (2018). [In Russian]. Retrieved from: <https://unstats.un.org/unsd/statcom/49th-session/documents/2018-23-Poverty-R.pdf> [=Организация 2018]

United Nations. Human Rights. Office of the High Commissioner (2017). *Statement on Visit to the USA, by Professor Philip Alston, United Nations Special Rapporteur on extreme poverty and human rights*. Retrieved from: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22533&LangID=E>

United Nations. Human Rights. Office of the High Commissioner (s.a.). *The many dimensions of poverty*. Retrieved from: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Poverty/Pages/About.aspx>

World Bank (2018). *All efforts to eradicate poverty: A new approach to measuring poverty allows us to look in a new light at the challenges to be addressed*. [In Russian]. Retrieved from: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/immersive-story/2018/10/17/going-above-and-beyond-to-end-poverty-new-ways-of-measuring-poverty-shed-new-light-on-the-challenges-ahead> [=Всемирный банк 2018]

World Bank (2018). *Poverty and Shared Prosperity 2018: Piecing Together the Poverty Puzzle*. Washington, DC: World Bank. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity>. DOI: 10.1596/978-1-4648-1330-6

World Development Report 2000/2001. *Attack on poverty* (2001). Moscow: Publishing House "Ves' Mir". [In Russian]. Retrieved from: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/801021468313743357/pdf/226840RUSSIAN017777101341501PUBLIC1.pdf> [=Доклад 2001]

Received 24.11.2020

ТЕТЯНА ПЕТРУШИНА

Множинні чинники бідності у XXI столітті. Методологічні аспекти

Стаття присвячена соціологічному осмисленню методологічних аспектів аналізу бідності як злободенної соціальної проблеми сучасності. Попри визначення ліквідації злиднів як цілі номер один у Декларації тисячоліття й першочергового завдання сталого розвитку світу до 2030 року і попри численні наукові/політичні дискусії та практичні рекомендації експертів щодо подолання бідності, вона залишається однією з найгостріших соціально-економічних і морально-етичних проблем людства. Виокремлення множинних чинників бідності — ситуаційних, соціально-демографічних, соціально-економічних, соціально-політичних, соціокультурних, інституційних — лише увиразнює необхідність чіткого розуміння головних причин існування й відтворення цього феномену. У межах капіталізму суть проблеми полягає у відмові від принципів кейнсіанства та держави добробуту/соціальної держави й у переході до принципів неолібералізму, що визначають сутність соціально-економічного устрою суспільства в сучасному глобалізованому світі. Не випадково аналітики всіх найвпливовіших міжнародних організацій прямо або опосередковано визнають, що недостатня ефективність боротьби з бідністю є наслідком чинних правил життєдіяльності сучасного суспільства. Адже бідність — це невіддільний супутник капіталізму, одна з найгостріших і найпоширеніших форм прояву нерівності й несправедливості, іманентно притаманних цьому соціальному устрою. Багатоаспектність феномену бідності та різноманітність підходів до її оцінювання зумовили появу великого тезаурусу з цих питань (абсолютна, відносна, соціальна, багатомірна бідність тощо). Визначення та оцінка бідності, адекватні складним реаліям життя, мають ключове значення не тільки з пізнавально-аналітичної точки зору, а й для розроблення дієвих заходів до її подолання.

Ключові слова: бідність, капіталізм, неолібералізм, множинні чинники бідності

ТАТЬЯНА ПЕТРУШИНА

Множественные факторы бедности в XXI веке.

Методологические аспекты

Статья посвящена социологическому осмыслению методологических аспектов анализа бедности как злободневной социальной проблемы современности. Несмотря на определение ликвидации нищеты как цели номер один в Декларации тысячелетия и первоочередной задачи устойчивого развития мира до 2030 года и многочисленные научные/политические дискуссии и практические рекомендации экспертов по преодолению бедности, она остается од-

ной из самых острых социально-экономических и морально-этических проблем человечества. Выделение множественных факторов бедности — ситуационных, социально-демографических, социально-экономических, социально-политических, социокультурных, институциональных — лишь обостряет необходимость четкого понимания главных причин существования и воспроизводства этого феномена. В рамках капитализма суть проблемы заключается в отказе от принципов кейнсианства и государства всеобщего благоденствия / социального государства и в переходе к принципам неолиберализма, определяющим сущность социально-экономического устройства общества в современном глобализованном мире. Не случайно аналитики всех наиболее влиятельных международных организаций прямо или косвенно признают, что недостаточная эффективность борьбы с бедностью является следствием существующих правил жизнедеятельности современного общества. Ведь бедность — это неотъемлемый спутник капитализма, одна из самых острых и распространенных форм проявления неравенства и несправедливости, имманентно присущих этому социальному строю. Многоаспектность феномена бедности и разнообразие подходов к ее оценке обусловили появление большого тезауруса по этим вопросам (абсолютная, относительная, социальная, многомерная бедность и т.д.). Определение и оценка бедности, адекватные сложным реалиям жизни, имеют ключевое значение не только с познавательно-аналитической точки зрения, но и для разработки действенных мер по ее преодолению.

Ключевые слова: бедность, капитализм, неолиберализм, множественные факторы бедности

TETIANA PETRUSHYNA

Multiple factors of poverty in the 21st century. Methodological aspects

The article is devoted to the sociological understanding of the poverty analysis methodological aspects as a topical social problem of today. Despite the defining poverty eradication as the number one goal in the Millennium Declaration and the priority task of sustainable world development by 2030, numerous scientific/political discussions and practical recommendations for overcoming poverty, it remains one of the most acute socio-economic and moral-ethical problems of humankind. The manifestation of multiple poverty factors — situational, socio-demographic, socio-economic, socio-political, socio-cultural, institutional — only increases the need for a clear understanding of the root causes of the existence and reproduction of this phenomenon. Within capitalism, they consist of abandoning the principles of Keynesianism and the welfare state and the transition to the principles of neoliberalism, which determine the socio-economic essence of the society in today's globalized world. It is no coincidence that analysts of all the most influential international organizations directly or indirectly recognize that the ineffectiveness of the fight against poverty is a consequence of the existing rules of modern social life. Poverty is an integral part of capitalism, one of the most acute and widespread forms of inequality and injustice inherent in this social order. The multifaceted nature of poverty phenomenon and the variety of approaches to its assessment led to the emergence of a giant thesaurus on these issues (absolute, relative, social, multidimensional poverty etc.). Identifying and assessing poverty, adequately to the complex realities of life, are essential points not only from a cognitive-analytical point of view but also for the elaboration of effective measures to overcome it.

Keywords: poverty, capitalism, neoliberalism, multiple factors of poverty